

kapak tasarımından bile eserde hangi konuların işlendiği konusunda bir fikir sahibi olabilmektedir.

Selçuk Çıcla'nın *Türk Edebiyatında Manzum Poetikalar (1860-1960)* adlı bu kitabı Yeni Türk Edebiyatı sahasında önemli bir eksikliği gidermesi ve özellikle gelecekte şairler ve onların poetikaları üzerine çalışacaklara kaynaklık edecek olması açısından çok önemlidir. Ayrıca bu çalışmanın bir başka önemli özelliği de yazarın Osmanlı Türkçesi ile basılmış ve zor bulunan birçok esere ulaşarak bu ça-

lışmasını tamamlamış olmasıdır. Yazarın etkileyici üslubu ve kitabını oluştururken kullandığı zengin kaynaklarla eserin hazırlanışı sırasında harcadığı emek ortadadır. Sonuç olarak *manzum poetika* konusunun bir bütünlük içerisinde ilk defa böyle bir eserde geniş çaplı bir şekilde ele alınmış olması, yazarın çok sayıda orijinal tespitlerde bulunması ve Türk edebiyatı tarihinin yazımında önemli bir açığı kapatması bakımından bu kitap çok önemli bir kaynaktır.

Gaye Belkız Yeter*

Fatma Aliye'nin Eserlerinde Kadın Sorunu**

Tanzimat Devri Türk Edebiyatı'nın en önemli kadın yazarlarından biri olan; ancak günümüzde pek az kişi tarafından bilinen, okunan Fatma Aliye Hanım üzerine, TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi'nde dersler veren Dr. Firdevs Canbaz Yumuşak tarafından bir yüksek lisans tezi hazırlanmıştı. Bu tez, Fatma Aliye Hanım'a ithafıyla yakın zamanda, Hilmi Yavuz'un da sunum yazısıyla yayımlandı: *Fatma Aliye'nin Eserlerinde Kadın Sorunu*. Bugün, Ahmet Midhat Efendi ile birlikte yazdığı *Hayal ve Hakikat* romanının yanında ilk romanı *Muhâdarât*'la tanınan Fatma Aliye Hanım'a ilgi devşirmek için Dr. Firdevs Cambaz'ın bu eseri bir vesile olacaktır.

Fatma Aliye Hanım'ın sadece edebiyat tarihimiz açısından değil eğitim, sosyoloji, kadın çalışmaları,

tarih ve hatta felsefe tarihimiz bakımından da ne kadar önemli bir isim olduğu dile getirilmeye çalışılan bu kitabın öncelikli hedefi "Tanzimat ile birlikte Osmanlı toplumunda tartışma konularından biri olan kadının ve kadın sorununun Fatma Aliye Hanım tarafından nasıl ele alındığı" olarak dile getirilir.

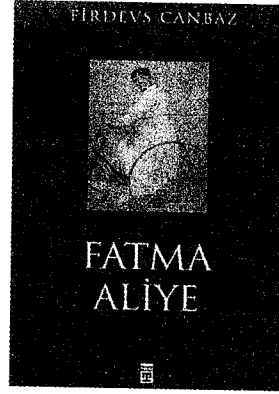
Kitap, Fatma Aliye'nin yıllardır feminist diye işaret edilmesine tepkiyle başlar. Yazar, Fatma Aliye Hanım'ın ilk Osmanlı feministi olarak nitelendirilmesini oldukça sorunlu bulur. Bunun ardından feminizmin tanımı, çeşitleri ve dünyadaki yaygınlığı üzerinde durup Fatma Aliye Hanım'ın bu kalıplardan hiçbirine dâhil olmadığını gösterir. Çünkü Fatma Aliye Hanım'ın kadın meseleleri karşısındaki çözüm önerileri genellikle İslam kaynaklıdır. Bu özellik

* Okutman, Harran Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.

** Dr. Firdevs Canbaz Yumuşak, *Fatma Aliye'nin Eserlerinde Kadın Sorunu*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2010, 192 s.

onun Avrupaî tarzda bir feminist olmadığını gösterir. Çağdaşı yazarlardan Şair Nigar Hanım'la birlikte diğer kadınların temel taleplerini yazar, "iyi ana, iyi eş, iyi Müslüman" biçiminde hülasa eder.

Fatma Aliye Hanım yazarlığa 1891'de *Tercüman-ı Hakikat* gazetesinde Ahmet Midhat Efendi ile birlikte yazdığı *Hayal ve Hakikat*'in tefrika edilmesiyle başlar. Bundan önce George Ohnet'in *Volonte* romanını çevirip yayımlar. "Bir Kadın" imzasıyla yayımladığı bu çeviri onun edebiyat dünyasıyla ilk münasebetidir. Ardından *Muhâdarât*'ı okurlarıyla buluşturur. Bu roman, onun ilk defa Fatma Aliye imzasını kullandığı romanıdır. 1896'da yayımladığı Refet adlı romanında da haksızlığa uğramış yetim bir kızın azmederek öğretmen oluşunu anlatır. Üç yıl sonra *Udi*'yi yazar. Bu romanda çalışan bir kadının, bir müzik ustasının hayatına eğilir. Aynı yıl on bir mektuptan oluşan *Levâiyih-i Hayat* adıyla mektup-roman türünde bir eser yayımlar. Osmanlı'da çok eşliliğin hararetle tartışıldığı bir dönemde Fatma Aliye Hanım, din âlimlerinden Mahmut Esat Efendi'yle uzun bir münakaşaya tutuşur. Bu, Osmanlı toplumundaki çok eşlilik tartışmalarının ilklerinden biri olur. Yazar, bu tartışma metnini *Taaddüd-i Zevcât Zeyl* adıyla yayımlar. Felsefe alanında da eserler veren Fatma Aliye, *Terâcim-i Ahvâl-i Felâsife* (1900)'yi yazar. Bir yıl sonra başka bir felsefe eseri olan *Tedkik-i Ecsâm*'ı çıkarır. Sonraları İslam toplumlarında yaşamış bazı kadınların hayatlarını anlatan bir yazı dizisine başlar. *İstilâ-yı İslam* adlı bir diğer eserinde de İslam'ın yayılış serüvenini anlatır. 1910'da son romanı *Enîn*'i neşreder.

Fatma Aliye Hanım, *Kosova Zaferi ve Ankara Hezimet*i ve *Ahmed Cevdet Paşa ve Zamânı* adlarıyla tarih alanında da ürünler verir. Bu eserlerin yanında Fatma Aliye Hanım'ın notları arasından çıkmış birtakım eserler de bulunmuştur.

Ne yazık ki bugün bütün eserleri Latinize edilmeyen Fatma Aliye Hanım'ın kırk kadar da makalesi bulunmaktadır. Bu makalelerinde genellikle kadın ve aile yapısını ilgilendiren toplumsal sorunlara değinir. Fatma Aliye Hanım, küçük kızının tanassur edip Katolik rahibe oluşu karşısında sarsılmış, âdeta yaşama sevincini kaybetmiştir. Ne acıdır ki kızını bir daha göremeden ölür. Cenazesine çok az kişinin katıldığını Ercüment Ekrem Talu, gazetesindeki köşesinde yazar.

Fatma Aliye Hanım ilklerin kadınıdır. O, tarihimizdeki ilk kadın tercüman, kadın sorunlarına eğilen ilk kadın romancı, Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin ilk kadın üyesi, hakkında ilk biyografi yazılan ve dünya sergilerine davet edilen, eserleri hayattayken İngilizce, Fransızca ve Arapçaya çevrilen ilk kadın yazardır. Kadın sorununu bir Müslüman kadının tartışması için Fatma Aliye Hanım'a ka-

dar beklenecektir. O, cariyeleri bile diğer romanlarda anlatılanlardan farklı görür, onlara söz hakkı tanır ve sıkça değerli olduklarından bahseder. Sivil toplum çalışmalarında da bulunan Fatma Aliye, bunun neticesinde II.Abdülhamid tarafından bir beratla ödüllendirilmiştir.

Ahmet Midhat Efendi tarafından biyografisi yazılan Fatma Aliye Hanım'ın romanlarında merkezde genç kızlar ve kadınlar vardır. İdeal kadın, genç kız-anne ilişkisi, evlilik öncesi aşk, evlilik, eş seçimi, görücü usulü evlilik, ebeveynin evliliğe tesiri, sadakat/sizlik, gayrimeşru ilişkiler, kadının eğitimi ve çalışması bu romanların ortak temalarındandır. Yazar, roman ve makalelerinde en çok kadının toplum ve aile içindeki konumu üzerinde durur.

Dr. Firdevs Canbaz, Fatma Aliye Hanım'ın edebiyat dünyasındaki yerine bu şekilde değindikten sonra onun edebiyat tarihinde neden unutulduğundan, bugüne getirilemediğinden de söz açar ve bunun sebeplerini anlatır.

Onun unutulmasında başta Harf İnkılabı'nın tesiri vardır. Romanlarının teknik bakımdan yetersiz olduğu için bugüne gelemediği iddiasını inandırıcı bulmayan yazar, aynı yetersizlikte olan birçok yazarın bugün de kitaplarının basıldığını vurgular. Üstelik romanlarındaki tasvirlerle "görüntü tekniğine" ne kadar önem verdiğini göstermiş, bu yönüyle araştırmacıların dikkatini çekmiştir. Kızı İsmet'in 1926'da tanassur etmesi onda derin bir üzüntü meydana getirir. Kendi iç dünyasına kapanması, yazı faaliyetini sonlandırması onun unutulmasının temel sebeplerindendir. Kitapta kaynak olarak gösterilen

isimlerden Mübeccel Kızıltan, Fatma Aliye Hanım'ın unutulmasını şunlara bağlar: Babası Ahmet Cevdet Paşa'nın durumuna, kendi sağlığının yerinde olmamasına ve küçük kızı İsmet'in Hıristiyan olmasından dolayı yaşadığı içsel bunalıma... Onun unutulmasını başka kadın yazarların varlığına bağlayanlar da vardır. Onun yazılarını geçmişe ait olarak niteleyen kadın yazar Halide Edip olacaktır.

Yazar, Fatma Aliye Hanım'ın unutulmasında önemli bir noktayı işaret eder. Fatma Aliye Hanım, Osmanlı kadınına örnek olarak Asr-ı Saadet döneminden kadınları göstermiştir. Onun referansını İslam'dan alıyor olması da, yazara göre unutulmasının bir diğer gerekçesidir.

Kitabın omurgasını oluşturan bölümlerden biri de "Fatma Aliye Hanım'ın Makaleleri ve Kadın Sorununa Yaklaşımı" başlığını taşıyor. Bu bölümde yazar, Aliye'nin feminizm değerlendirmesi, kadın sorunlarına çözüm önerileri, oryantalist yazarlara eleştirisi üzerinde duruyor. Feministlerin çalışmalarını Osmanlı toplumu, kadını ve ailesi için endişe verici olarak gören Fatma Aliye Hanım, kadın sorununun çözümünü İslam'da görüp toplumun ileri gelenlerini bu konuda uyarmıştır. Kadın sorununun kaynağında, İslam'dan uzaklaşıldığı için ortaya farklı bir İslam anlayışının çıkması vardır. Kadın adına başlatılan hareketin, kadın-erkek çatışmasına yol açacağını söyleyen Fatma Aliye Hanım, feminizmi bu açıdan da tenkit eder. Buna ilave-ten, erkekleri kadınlara "doğru yolu" göstermeleri konusunda tembel-lik etmemeleri için uyarmaktadır. Kadının örtünmesinde aşırına gidilmesini ise doğru bulmaz.

Dr. Firdevs Canbaz, kitabında "Fatma Aliye Hanım'ın Romanlarında Kadın Sorunu" başlıklı müstakil bir bölüme de yer ayırmıştır. Bu bölümün temel savı, Fatma Aliye Hanım'ın hikâyelerinin aslının evlilik ve gençlerin evliliğe giden süreçleridir. Burada Fatma Aliye'nin evlilik tanımını kitaptan yola çıkararak hatırlamamız gerekiyor. Ona göre evlilik, insanların vahşetten medeniyete girmelerinde gerekli olan gelişme yollarından biridir. Tanzimat Devri Edebiyatı'nın eserlerinde esas konulardan biri, görücü usulü evlilikleridir. Fatma Aliye Hanım da bunu eleştirir. Ancak o, Tanzimat romanlarındaki kadın tipine alternatif bir kadın ortaya çıkarır. Okuduğu her şeyden etkilenen kadın okur yerine, okur merkezli okumayı ima edecek görüşler sunar. Görücü usulü evliliği onaylamaz. Eşler birbirlerini tanımadan evliliğe karar vermemelidirler ancak bir şartla... Ebeveynin kanaati önemlidir. Manevî nitelikler de eşin seçilmesinde dikkat edilmesi gereken bir noktadır. İnsanı bir duygu olan aşk da Fatma Aliye Hanım'ın romanlarında tartışılır. Onda aşk, evlilik içinde onay görür. Aşkı inkâr etmemekle beraber, onun bir hastalık ve zaaf olduğunu düşünür. Fatma Aliye Hanım'ın sadakat ve aldatma bakışı da, kitapta dikkatle ele alınıyor. Ona göre aldatma, evlilikleri yıkmakla kalmıyor, gençleri de evlilikten uzaklaştırıyor. Çok eşlilik de yazarın çalışmasına dâhil ettiği bir

konu. Fatma Aliye Hanım, çok eşlilik üzerine düşünmekle, yazmakla kalmamış, dönemin din bilginlerinden Mahmut Esat Efendi ile bu konuda uzun bir tartışmaya girişmiştir. Bir parantez olarak söylemeliyiz ki kitapta, Osmanlı döneminde bilinenin aksine çok eşliliğin yaygın olmadığı üzerinde de durulmuştur.

"Kadın ve Edebiyat" başlıklı bölüm, kadının edebiyatla olan ünsiyetinin başlangıç yıllarından örnekler barındırır. Fatma Aliye Hanım da Ahmet Midhat Efendi gibi romanı bir eğitim aracı olarak tarif eder. 19. asrın nazımdan ziyade nesre eğilim gösteren bir devir olmasının sebebini, hayatın huzlanması ve meşguliyetlerin artması olarak görür. Kadının çalışması hakkında romanlarında imada bulunan Fatma Aliye Hanım, meseleye burada da farklı bir cepheden bakar. O, kadının çalışmasını ekonomik özgürlük için değil, bir meşguliyet bulup kötü alışkanlıklara bulaşmaması için ister. Bu misal dahi, onun kültür hayatımızdaki ayrıcalıklı yerini gösterir.

Dr. Firdevs Canbaz bu kıymetli çalışmasının sonunda, Fatma Aliye Hanım'ın başta çevirileri olmak üzere, romanları, incelemeleri, gazete ve dergilerde tefrika edilmiş çalışmaları, basılmamış ve yarım kalmış eserleri, süreli yayınlarda yayımlanmış makaleleri, yabancı dillere çevrilmiş eserlerinin dökümünü verir.

Yakup Öztürk*

* Fatih Üniversitesi, Fen-Edebiyat Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Yüksek Lisans Öğrencisi.